

УДК 371.134

DOI: 10.15587/2519-4984.2017.107978

АНАЛІЗ СТАНУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ У ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ ДО РОБОТИ З ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ ШКОЛЯРІВ НА ІТ-СПЕЦІАЛЬНОСТІ

© Н. О. Пономарьова

В дослідженні проведено аналіз стану підготовки майбутніх вчителів інформатики до профорієнтаційної роботи зі школярами на ІТ-спеціальності в практиці роботи вищих педагогічних навчальних закладів України. Вивчення навчальних планів, програм та іншого навчально-методичного забезпечення дало підстави для висновків про необхідність внесення суттєвих змін до процесу підготовки майбутніх учителів інформатики до профорієнтаційної роботи з учнями на ІТ-професії

Ключові слова: вищі педагогічні навчальні заклади, підготовка вчителів інформатики, профорієнтація школярів, ІТ-спеціальності

1. Вступ

Здатність здійснювати педагогічний супровід процесів соціалізації та професійного самовизначення школярів визнано однією з предметних (спеціальних фахових) компетентностей вчителя інформатики [1]. Особливої значущості задача формування вказаної компетентності у випускників вищих педагогічних навчальних закладів набуває через виражену специфіку професійної орієнтації молоді у сучасний період розвитку цифрового індустріального суспільства. Кількісні, структурні та якісні тенденції розвитку світу професій суттєво впливають на ринок праці і мають бути враховані при визначенні змісту і складових підготовки педагогів, які будуть безпосередньо здійснювати профорієнтаційну роботу у закладах освіти. Тому надзвичайно актуальною постає розбудова оновленої системи підготовки вчителів інформатики до здійснення профорієнтаційної роботи зі школярами, яка б враховувала особливості і тенденції становлення ринку праці, була б здатною своєчасно реагувати на запити та виклики сьогодення і навіть значно їх випереджала.

2. Літературний огляд

Підготовка майбутніх вчителів інформатики у системи вищої педагогічної освіти в Україні базується на ґрунтовних доробках вітчизняних та зарубіжних вчених. В психолого-педагогічних дослідженнях науковців розгорнуто представлено такі аспекти підготовки майбутніх вчителів інформатики до професійної діяльності як її методологічні засади, формування професійних компетентностей вчителя інформатики, зміст та особливості методичної підготовки тощо.

Вченими теоретично обґрунтовано сутність, структуру та критерії сформованості психологічної готовності студентів до профорієнтаційної роботи з учнями, визначено шляхи оптимізації цього процесу у ході професійної підготовки [2]. Умовами формування готовності студентів педагогічних вищих навчальних закладів визначено розробку та реалізацію в навчальному процесі спеціальних курсів для студентів; організація їх самостійної роботи з професійної орієнтації школярів; активізація практичної та науково-дослідницької діяльності студентів; розробку від-

повідного навчально-методичного забезпечення [3]. Щодо майбутніх учителів інформатики, то тут теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено педагогічні умови їх підготовки до профорієнтації старшокласників в сучасному інформаційному просторі [4].

Отже, виявляється недостатність досліджень, спрямованих на обґрунтування теоретичних і методичних засад професійної підготовки майбутніх учителів інформатики у вищих педагогічних навчальних закладах до професійної орієнтації школярів різних вікових груп на ІТ-спеціальності.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – схарактеризувати стан підготовки майбутніх вчителів інформатики до профорієнтаційної роботи зі школярами на ІТ-спеціальності в практиці роботи вищих педагогічних навчальних закладів.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

– проаналізувати навчальні плани з підготовки майбутніх вчителів інформатики у вищих педагогічних навчальних закладах щодо встановлення переліку навчальних дисциплін, в процесі вивчення яких здійснюється підготовка студентів до профорієнтаційної роботи зі школярами;

– вивчити навчальні програми відповідних дисциплін стосовно забезпечення підготовки студентів до здійснення профорієнтаційної роботи зі школярами на ІТ-спеціальності;

– дослідити стан висвітлення питань підготовки студентів до здійснення профорієнтаційної роботи зі школярами на ІТ-спеціальності у навчальних посібниках та підручниках для вищих педагогічних навчальних закладів, а також у інших видах навчально-методичного забезпечення.

4. Навчально-методичне забезпечення освітньо-виховного процесу підготовки майбутніх учителів інформатики у вищих педагогічних навчальних закладах України

Сьогодні підготовка вчителів в Україні здійснюється потужною мережею закладів вищої освіти:

класичними університетами, педагогічними університетами та інститутами, гуманітарними університетами та академіями, інститутами, педагогічними коледжами тощо.

Зауважимо, що у 2016–2017 навчальному році підготовку майбутніх учителів інформатики за спеціальністю 014 Середня освіта (Інформатика) (освітній рівень «Бакалавр») здійснювали Бердянський державний педагогічний університет, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Донбаський державний педагогічний університет, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Київський університет імені Бориса Грінченка, Криворізький державний педагогічний університет, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Мелітопольський державний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Рівненський державний гуманітарний університет, Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Харківська гуманітарно-педагогічна академія, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка [5].

У дослідженні було проведено вивчення навчально-методичного забезпечення навчально-виховного процесу підготовки майбутніх учителів інформатики у вказаних вищих педагогічних навчальних закладах України.

Навчальними планами підготовки майбутніх вчителів інформатики передбачено вивчення таких дисциплін професійно-орієнтованої підготовки як психологія, педагогіка та методика навчання інформатики.

В навчальних програмах з психології зазначається, що мета курсу – формування у студентів системи знань про психологічні особливості людини як об'єкта педагогічної та суб'єкта навчальної діяльності, забезпечення розуміння майбутніми вчителями складного психічного і духовного життя дитини, самовдосконалення і самовиховання студентів як фахівців-професіоналів [6]. Основними розділами дисципліни визначають, наприклад, такі як «Пізнавальна функція психіки», «Регулятивна та інструментальна функції психіки», «Соціально-психологічні аспекти дослідження особистості, спілкування та взаємодії людей», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія» тощо [6]. Вивчення психологічних засад проведення майбутніми вчителями профорієнтаційної роботи зі школярами у відповідності до діючих навчальних програм відбувається переважно під час опанування основ вікової психології, концентруючись навколо поняття професійного самовизначення. У підручниках та посібниках з психології для студентів вищих педагогічних навчальних закладів професійне самовизначення розглядається як центр соціальної ситуації розвитку в юнацькому віці [7, 8]. Науковці розкривають психоло-

гічні чинники, які складають основу професійного самовизначення, саме цього періоду розвитку людини. Хоча у професійному самовизначенні у віковій психології розрізняють ряд етапів, які охоплюють інші вікові періоди, вони характеризуються в узагальненому вигляді. У роботі з підготовки до вибору учнями професії психологи виділяють такі напрями як професійна просвіта, професійна психодіагностика, професійна консультація, розвиток інтересів, нахилів старшокласника до різних видів діяльності. Для дослідження психічних явищ, пов'язаних у тому числі із професійним самовизначенням, у посібниках та підручниках наводиться загальний опис основних методів: спостереження, експериментального дослідження, аналізу продуктів діяльності, бесід, інтерв'ю та інших.

Мета курсу педагогіки – засвоєння студентами цілісної системи теоретичних знань із педагогіки як науки про виховання та навчання людини, формування здатності та готовності до їх застосування в професійно-педагогічній діяльності. Навчальна програма курсу «Педагогіка» включає вивчення таких основних модулів як «Загальні основи педагогіки», «Теорія виховання», «Теорія навчання. Дидактика», «Школотнавство» [9]. Аналіз навчальних програм засвідчив, що проблема підготовки майбутніх вчителів до здійснення професійної орієнтації школярів знаходить в них відображення переважно при вивченні питань трудового виховання учнів. Разом з тим, науковці погоджуються з тим, що одним із завдань педагогіки на сучасному етапі є вдосконалення професійної орієнтації учнів і підготовки їх до подальшої праці [10]. У підручниках з педагогіки [11, 12] професійна орієнтація описується як більш вузька, порівняно з трудовим вихованням, педагогічна категорія, що означає процес ознайомлення учнів з різноманітними професіями і надання їм допомоги у виборі своєї майбутньої професії й спеціальності у відповідності з індивідуальними нахилами і здібностями. Складності проблеми профорієнтації, на думку авторів, додають ідеологічні, соціально-політичні та економічні фактори [11]. Розглядаючи проблему вибору професії, вчені підкреслюють, що надаги допомоги юнакам і дівчатам у виборі професії з урахуванням їх анатомо-фізіологічних і психічних можливостей мають і вчителі, і батьки. У навчальному посібнику «Педагогіка родинного виховання» [13] наведено окремі приклади використання методик для вивчення профорієнтаційної спрямованості школярів. У посібнику для студентів вищих педагогічних навчальних закладів «Педагогіка» [14] профорієнтаційна робота розглядається як один із напрямів виховної діяльності вчителя та наводиться вкрай стисла характеристика етапів профорієнтаційної роботи зі школярами різного віку. Вчений вказує на наявність у навчальних програмах з предметів природничо-математичного циклу профорієнтаційних можливостей, проте основна увага акцентується на профорієнтаційну спрямованість уроків трудового навчання та визнається важлива роль у професійній орієнтації школярів факультативних курсів й технічних гуртків, які можуть зорієнтувати старшокласників на конкретну професію. Автори підручників з педагогіки зазначають, що провідна роль у профорієнтаційній роботі зі школярами належить класному керівникові [14, 15].

Навчальна дисципліна «Методика навчання інформатики» має за мету формування теоретичної бази знань студентів з основ проектування, конструювання, реалізації та розвитку методичної системи викладання шкільного курсу з інформатики та практичних навичок використання сучасних програм навчального призначення, новітніх інформаційних технологій в навчальному процесі, організації та проведення шкільних уроків з інформатики, позакласних заходів [16]. Зміст дисципліни сконцентрований навколо предмету методики навчання інформатики (проблем і перспектив розвитку), методичних та психолого-дидактичних основ навчання інформатики, методики вивчення основних розділів курсу інформатики та ін. [17] Щодо профорієнтаційної роботи зі школярами на IT-спеціальності, то в проаналізованих навчальних програмах дисципліни передбачається вивчення форм масової профорієнтаційної роботи зі школярами у позаурочний час та профорієнтаційних можливостей профільного навчання інформатики у 10–11 класах й специфіки навчання у спеціалізованих школах та ліцеях як форму підготовки школярів до вибору професій лише в сфері програмування. У підручниках та посібниках з методики навчання інформатики надання учням відомостей про професії які безпосередньо пов'язані з комп'ютером і інформатикою, а також різні застосуваннями наук, які вивчаються в школі та спираються на використання комп'ютерів, віднесено до змісту практичної мети шкільного курсу інформатики [18]. Однак, питання профорієнтації школярів розглядаються переважно в ракурсі організації позакласної роботи учителя інформатики (щодо використання її окремих масових форм, таких як екскурсії на підприємства, установи, до вищих навчальних закладів). Методисти-науковці зосереджують увагу на профорієнтаційній спрямованості факультативних курсів з інформатики (9–11 клас), на можливостях впливу на професійне самовизначення школярів у гуртковій роботі. Профорієнтаційна значущість надається й впровадженню профільного навчання інформатики у старшій школі для поглиблення знань учнів з основ алгоритмізації та програмування [19].

У програмах з педагогічної практики (навчальної, навчально-виробничої, виробничої та ін.) вищих педагогічних навчальних закладів зазначається, що її мета в широкому сенсі – оволодіння студентами сучасними методами і формами організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах різних типів, формування у них на базі одержаних знань професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень під час конкретної роботи в реальних для професійної діяльності умовах, виховання потреби систематично поповнювати свої знання та творчо застосовувати їх у практичній діяльності [20]. Однак, лише в окремих випадках програми педагогічних практик передбачають проведення студентами-практикантами профорієнтаційної роботи зі школярами [21]. За деякими програмами профорієнтаційна робота визначається, наприклад, як додаткова виховна робота студентів-практикантів з учнями в позаурочний час [22].

5. Результати дослідження

У вищих педагогічних навчальних закладах України підготовка майбутніх учителів інформатики до проведення професійної орієнтації школярів на IT-спеціальності здійснюється в процесі вивчення таких дисциплін професійно-орієнтованої підготовки як психологія, педагогіка та методика навчання інформатики, а також під час педагогічних практик.

Курс психології для студентів-майбутніх вчителів надає їм можливість вивчити особливості професійного самовизначення як психологічної категорії, однак основну увагу тут приділяється розгляду специфіці протікання цього явища у юнацький період розвитку дитини. Курс педагогіки у вищих педагогічних навчальних закладах наразі хоча і забезпечує опанування студентами поняттям професійної орієнтації, але передбачає формування в них лише загального та неконкретизованого уявлення про її складові, надає в цілому не системної відомості про особливості профорієнтаційної роботи як складової професійної діяльності вчителя. Курс методики викладання інформатики надає можливість студентам ознайомитися із масовими формами організації профорієнтаційної роботи, факультативним, профільним навчанням та не передбачає у належному обсязі розкрити специфіку профорієнтаційної роботи зі школярами різних вікових груп на уроках та позаурочній діяльності щодо усього спектру професій в IT-галузі. Під час проходження педагогічних практик набуттю майбутніми вчителями інформатики навичок проведення профорієнтаційної роботи надається другорядне значення і вона розглядається як складова виховної роботи студентів-практикантів з учнями.

6. Висновки

Проведене дослідження дає підстави для наступних висновків:

1. Навчальні плани з підготовки майбутніх вчителів інформатики у вищих педагогічних навчальних закладах включають курси педагогіки, психології, методики навчання інформатики та низку педагогічних практик, які мали б забезпечити підготовку студентів до здійснення профорієнтаційної роботи зі школярами.

2. Навчальними програмами вказаних дисциплін не передбачається системна підготовка студентів до здійснення профорієнтаційної роботи зі школярами на IT-спеціальності.

3. У навчальних посібниках та підручниках для вищих педагогічних навчальних закладів, а також у інших видах навчально-методичного забезпечення питання підготовки студентів до здійснення профорієнтаційної роботи зі школярами на IT-спеціальності не знаходять належного відображення.

Таким чином, уявляється необхідним внести суттєві зміни до процесу підготовки майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи з учнями на професії, пов'язані з IT-галуззю. Підготовка майбутніх учителів інформатики до професійної орієнтації школярів в IT-сфері повинна стати невід'ємною складовою їх професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах, а до її основи має покладатися розробка належного сучасного навчально-методичного забезпечення.

Література

1. Проект стандарту вищої освіти. 014.09 Середня освіта (Інформатика) (бакалавр) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoi-osviti.html>
2. Чорна, І. М. Формування психологічної готовності майбутнього вчителя до профорієнтаційної роботи у школі [Текст]: дис. ... канд. психол. наук / І. М. Чорна. – К., 2003. – 349 с.
3. Пшеничнов, А. Н. Формирование готовности к профориентационной работе с учащимися у студентов педагогического вуза [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / А. Н. Пшеничнов. – Шуя, 2009. – 190 с.
4. Шліхта, Г. О. Підготовка майбутніх учителів інформатики до профорієнтаційної роботи із старшокласниками в сучасному інформаційному просторі [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Г. О. Шліхта. – Житомир, 2009. – 262 с.
5. Інформаційна система «Конкурс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vstup.info/>
6. Анотації навчальних дисциплін напряму підготовки 6.040302 «Інформатика» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://phm.kspu.kr.ua/images/kaf-informatiki/anotatsia/6.040302/Анотації_дисциплін.pdf
7. Максименко, С. Д. Загальна психологія [Текст]: навч. пос. / С. Д. Максименко, В. О. Соловієнко. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
8. Варій, М. Й. Загальна психологія [Текст]: підручник / М. Й. Варій. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 107 с.
9. Робоча програма навчальної дисципліни «Загальна педагогіка та історія педагогіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ddpu.drohobych.net/messages/informacijnyj-paket-universitetu/>
10. Ревть, А. Загальна педагогіка та історія педагогіки [Текст]: курс лекцій / А. Ревть. – Дрогобич: Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2016. – 189 с.
11. Зайченко, І. В. Педагогіка [Текст]: навч. пос. / І. В. Зайченко. – К.: Освіта України, 2006. – 528 с.
12. Кузьмінський, А. І. Педагогіка [Текст]: підручник / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання-Прес, 2004. – 445 с.
13. Кузьмінський, А. І. Педагогіка родинного виховання [Текст]: навч. пос. / А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2006. – 324 с.
14. Фіцула, М. М. Педагогіка [Текст]: навч. пос. / М. М. Фіцула. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 544 с.
15. Волкова, Н. П. Педагогіка [Текст]: навч. пос. / Н. П. Волкова. – К.: Академвидав, 2007. – 616 с.
16. Анотація навчальної дисципліни «Методика навчання інформатики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pdpu.edu.ua/kafedra-prikladnoji-matematiki-ta-informatiki>
17. Анотація навчальної дисципліни «Методика навчання інформатики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smc.hnpu.edu.ua/studentu/informatsiynyy-paket-spetsialnosti>
18. Морзе, Н. В. Методика навчання інформатики. Ч. 1: Загальна методика навчання інформатики [Текст]: навч. посіб. / Н. В. Морзе, ред. М. І. Жалдак. – К.: Навчальна Книга, 2003. – 254 с.
19. Жалдак, М. І. Профільне навчання інформатики [Текст]: зб. наук. пр. / М. І. Жалдак, Н. В. Морзе, О. Г. Кузьмінська // Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. – 2004. – № 8. – С. 13–18.
20. Педагогічна практика студентів [Текст]: навч. пос. / ред. В. І. Сипченко. – Слов'янськ, 2010. – 63 с.
21. Програма педагогічної практики для студентів денної форми навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pnpu.edu.ua/ua/praktika.php>
22. Положення про організацію та проведення практик студентів Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://info.elr.tnpu.edu.ua/fizmat/pract>

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Олєфіренко Н. В.
Дата надходження рукопису 12.05.2017*

Пономарьова Наталя Олександрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра початкової, дошкільної та професійної освіти, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Артема, 29, м. Харків, Україна, 61002
E-mail: ponomna@gmail.com